

50 Günde Devr-i Bahr-ı Sefid: Königsbergli Lubenau'nun Kadırgayla İmtihanı

Emrah Safa Gürkan*

Around the Mediterranean in Fifty Days: Reinhold Lubenau's ordeal with the galley

Abstract ■ In this article, we argue that the voyage that Reinhold Lubenau, a visitor to the Ottoman Empire in 1587-1588, claimed to have made with the Ottoman navy across the Mediterranean is fictional. In the first part of the article, we will demonstrate that Lubenau's account of this voyage which covered 6748 nautical miles in 50 days is inconsistent with the era's galley technology, average speed and sailing routines. Then, based on archival sources, we will prove that the Ottoman navy on which Lubenau was supposed to have circumnavigated the Mediterranean did not leave the Eastern Mediterranean and sailed instead a much shorter route. In the second part of the article, we will reflect on the reasons why Lubenau chose to add this imaginary account to his travelogue.

Keywords: Reinhold Lubenau, travelogue, travel liars, Europe and the East, Ottoman navy, galley, Hasan Veneziano.

Giriş

Çeşitli vesilelerle Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret edenlerin gözlemlerini aktardıkları eserler, özellikle erken dönem Osmanlı tarihi açısından oldukça ilginç bilgiler içerebilmektedir. Dönemi aydınlatan Osmanlı kaynaklarının azlığı ve ayrıca zaten az olan kaynakların etraflıca çalışılmadığı düşünülürse, her ne kadar belirli önyargılar ve hümanist gözlüklerle yazılmış olsalar da, özellikle Batılı seyahatçiler tarafından kaleme alınan seyahatnamelerin değeri daha rahat anlaşılır. Osmanlılar ile Avrupalılar arasındaki münasebetleri aydınlatmanın yanı sıra, bu çağdaş gözlemcilerin tespitleri dönemin sosyal ve kültürel hayatına ışık tutma potansiyeli de taşımaktadır. Bu eserlerin

* İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi.

değerinin farkına varılmış olunacak ki, daha önce erişim ve dilsel engeller nedeniyle Osmanlı tarihçilerinin kullanamadığı bir çok seyahatname son on yılda Türkçe'ye kazandırılmış bulunmaktadır. Belirli bir edebi format oluşturdukları iddia edilebilirse de, farklı meslek ve sosyal arkaplanlara sahip insanlar tarafından, çeşitli bağlam, sâik ve yoğunlaşmalarla değişik tarihlerde yazılan bu eserler genelde birbirinden kopuk bir izlenim vermektedirler. Kısacası, bunları birbiriyle etraflı bir çapraz okumaya tabi tutmak zordur. Bu minvalde XVI. yüzyılın son çeyreği istisnai bir durum teşkil eder. Zira bu dönemde İstanbul'u benzer maksatlarla ziyaret eden bir dizi Alman'ın anıları karşılaştırmalı bir incelemeye tabi tutulabilir; bu da bize kaynakların sahihliği ve orijinalliği üzerine bir fikir verecektir.

Bu makale, Kutsal Roma Cermen İmparatoru II. Rudolf'un mu'tad haracını Osmanlılar'a teslim etmek üzere 1587 yılında İstanbul'a gelen elçi Bartolomäus Petz'in elçilik maiyetinde eczacı olarak bulunan Reinhold Lubenau'nun 1628 yılında kaleme aldığı ve yakın bir zamanda 1912 yılı edisyonu üzerinden Kitap Yayınevi tarafından Türkis Noyan çevirisiyle Türkçe'ye kazandırılan¹ seyahatnamesinin güvenilirliğini tahkik etmeyi hedeflemektedir. Yazarın resmi görevi Viyana ile İstanbul arasında seyahat etmesini gerektirdiyse de, aşağıda ele alacağımız güzergahlar Lubenau'nun bir diğer yolculuğuyla alakalıdır. Burada, en çalkantılı günlerinde Osmanlı başkentindeki gözlemlerini detaylı bir şekilde anlatan Reinhold Lubenau'nun Uluc Hasan komutasındaki Osmanlı donanması ile Akdeniz'de yaptığı yolculuğu anlattığı kısım üzerinde duracağız.

Makalenin birinci kısmında, metin içindeki tutarsızlıklara yoğunlaşarak eserin Akdeniz seyahatini kapsayan kısmının uydurma olduğunu göstermeye çalışacağız. İlk olarak Lubenau'yla Akdeniz'i baştan sona dolaşan Osmanlı donanmasının dönemin kadırga teknolojisi göz önüne alındığında neredeyse 7000 millik bir mesafeyi 2 aydan kısa bir süre içinde kat etmiş olamayacağını iddia edeceğiz. Ardından Lubenau'nun çizdiği güzergahın dönemin seyrüsefer adetleriyle tamamen çeliştiğini savunacağız. Bu çelişkilerin, eserini İstanbul ziyaretinden tam 41 sene sonra, 72 yaşında kaleme alan yazarın unutkanlığı ya da ihmaliyle açıklanamayacak kadar kendi içinde tutarlı olduğunu belirttikten sonra, 1588 sonbaharında Osmanlı donanmasının hiç de öyle Lubenau'nun belirttiği gibi Akdeniz'i baştan sona dolaşmadığını arşiv belgelerine dayanarak göstereceğiz.

1 Reinhold Lubenau, *Beschreibung der Reisen de Reinhold Lubenau*, ed. W. Sahn (Königsberg: Ferd. Beyers Buchhandlung, 1912-1930), 2 cilt; Türkçe tercümesi, Reinhold Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi: Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589*, ed. W. Sahn, çev. Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012), 2 cilt. Eserin Türkçe baskısı üzerine bir değerlendirme için bkz. Arzu Baykara Taşkaya, "Reinhold Lubenau Seyahatnamesi: Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589," *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII/2 (2013), s. 618-620.

İkinci kısımda ise, Lubenau'nun eserini yukarıda bahsettiğimiz çağdaşlarının-kiyle bir karşılaştırmaya tabi tutarak, Königsbergli eczacının anılarında nasıl başkalarının eserlerinden esinlendiğini ve hatta esinlenmenin de ötesine giderek aynen aktarmalarda bulunduğunu gözler önüne sereceğiz. Son olarak, Lubenau'nun bu kurgusal Akdeniz yolculuğunu neden eserine eklediğini bulmaya çalışacağız.

Hayalet Donanma

Viyana'dan İstanbul'a karadan seyahat eden Lubenau'nun dönüşü maceralı bir şekilde cereyan edecektir. Bunun sebebi İstanbul'da birbuçuk yıl kaldıktan sonra emrinde çalıştığı Katolik elçi Dr. Petz ile anlaşmazlıkları had safhaya çıkan Protestan eczacının çareyi İngiliz elçisi Edward Barton'a sığınmakta ve ondan yardım istemekte bulmasıdır. Barton daha önce esir olarak İngiltere'de kalmış bir Osmanlı korsanı olan Deli Mehmed'in aracılığıyla çiçeği burnunda Kapudan-ı Derya Uluc Hasan (*Hasan Veneziano*) Paşa komutasında çok yakında İstanbul'u terk edecek Osmanlı donanmasındaki kadırgalardan birinde Lubenau'ya bir yer bulacaktır. Königsbergli eczacı ilk başta Sakız'a kadar Osmanlı kadırgalarıyla gitmeyi ve burada donanmadan ayrılarak kendi imkanlarıyla batıya seyahat etmeyi düşünmekteydiyse de, sonradan fikir değiştirecektir. 25 Eylül'de demir alan Osmanlı donanmasıyla Akdeniz'i baştan aşağı dolaşıp değme korsanlara nasip olmayacak bir yolculuk yapacaktır. Bu yolculuğun detaylı bir planını aşağıdaki harita ve tablodan takip etmek mümkündür.

Tabloyu incelemeye başlamadan önce birkaç noktaya değinmek gerekmektedir. Anlatımın karmaşıklığından dolayı verilen mesafeler tahminidir. Genelde kuş uçuşu mesafeden ziyade seyrüsefer mesafesi hesaplanmaya çalışılmıştır. Lubenau'nun detaylı bilgi vermediği yerlerde gemilerin kıyıya yakın seyrettiği farz edilmiş, ikinci kaynaklardan Akdeniz'deki seyrüsefer rotaları üzerine bilgiler elde edilerek gerçeğe yakın bir tahmin yapılmaya çalışılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nu gezen yabancı seyyahlar hakkında yazdığı eserinde Lubenau'nun seyahatnamesine de yer veren Stephane Yerasimos'un çizdiği rota² Lubenau'nun gittiği yerleri ektaki tablodan çok daha detaylı bir şekilde belirtse de, bir çok hata içermektedir.³ Dolayısıyla iki tablonun beraber okunması en sağlıklı olacaktır.

2 Stephane Yerasimos, *Les voyageurs dans l'Empire Ottoman (XIV-XVI siècles): bibliographie, itinéraires et inventaire des lieux habités* (Ankara: Société Turque d'Histoire, 1991), s. 388-9.

3 Hataların en fahişlerinden bir örnek vermek gerekirse, Yerasimos'un çizdiği rotaya göre, Osmanlı donanması 11 Ekim'de Çuha adası – Linosa – Pantelleria – Calaris güzergahını takip etmiştir. Oysa bu yanlıştır; donanma 8 Ekim'de Çuha adasındadır ve 11 Ekim'deki yolculuğuna Malta'dan başlayacaktır. Zaten 11 Eylül günü 700 mil gibi anormal bir mesafe kateden donanmanın Çuha adasından yola çıktığı kabul edildiğinde bir günde alınan mesafe 1250 mile çıkmaktadır.

50 GÜNDE DEVR-İ BAHR-I SEFİD:
KÖNİGSBERGLİ LUBENAU'NUN KADIRGAYLA İMTİHANI

Tablo 1. *Lubenau'nun ve Osmanlı donanmasının Akdeniz'deki rotasının detaylı incelemesi*

Tarih	Varılan yahut yakınından geçilen yerler	Mesafe (Deniz mili)
25/09/1588	İstanbul	
26/09/1588	Marmara Adası	68
27/09/1588	Gelibolu	35
29/09/1588	Limni	70
30/09/1588	Bozcaada	30
01/10/1588	Sykiros – Andros – Tenos – Tina – Mikonos – Icaria	200
02/10/1588	Eğriboz	60
03/10/1588	Atina (Pire)	50
05/10/1588	Corinth (güney kıyısı)	30
06/10/1588	Nafplion (Anadolu/Mora Yenişehir)	90
07/10/1588	Milos	100
08/10/1588	Çuha adası (Cerigo)	70
09/10/1588	Apulya açıkları	300
10/10/1588	Siraküza	200
11/10/1588	Malta – Linosa – Pantelleria – Vulkan adası– Oristano	700
12/10/1588 – 13/10/1588	Korsika'nın batı sahilleri - Marsilya - Montpellier - Narbonne - Barselona	500
13/10/1588	Marsilya – Montpellier – Narbonne – Barselona	500
15/10/1588	Korsika ve Sardinya üzerinden Galite adaları – Annaba (Bone)	615***

* Donanmayı bu noktaya fırtına sürüklemiştir.

** Bu noktada Lubenau bir hata yapıp 14 Ekim sabahı Pireneler'i geçtiklerini ve Mayorka ile Minorka'yı solda ve sonra İbiza'yı sağda bırakarak Valensiya'ya ulaştıklarını ve nihayet Alicante'ye vardıklarını söylemektedir. Oysa Lubenau bir gün önce, 13 Ekim'de Pireneler'i geride bıraktıklarını zaten belirtmişti. Barselona'nın Pireneler'in güneyinde olduğu da hesaba katılırsa, donanmanın tekrar Pireneler'i geride bırakması için önce kuzeye sonra güneye gitmesi lazımdır ki, bu mantıksızdır. Burada mesafe Barselona – Balear adaları – Valensiya – Alicante rotası baz alınarak hesaplanmıştır.

*** Alicante ile Bizerte'nin kuzeyinde bulunan Galite adaları arasındaki mesafe direkt olarak gidildiğinde 450 mildir. Ancak Lubenau'nun dediği gibi Korsika'yı solda, Sardinya'yı ise sağda bıraktılarsa, önce doğuya doğru giderek iki adaya yaklaşmış, oradan da güneye Galite adasına doğru yol almış olmalıydılar. Bu şartlarda mesafe 550-600 mile ulaşmaktadır. Burada ihtiyatlı davranılarak 550 mil esas alınmış, buna Galite adaları ile Annaba arasındaki 65 mil de eklenerek 615 rakamına ulaşılmıştır.

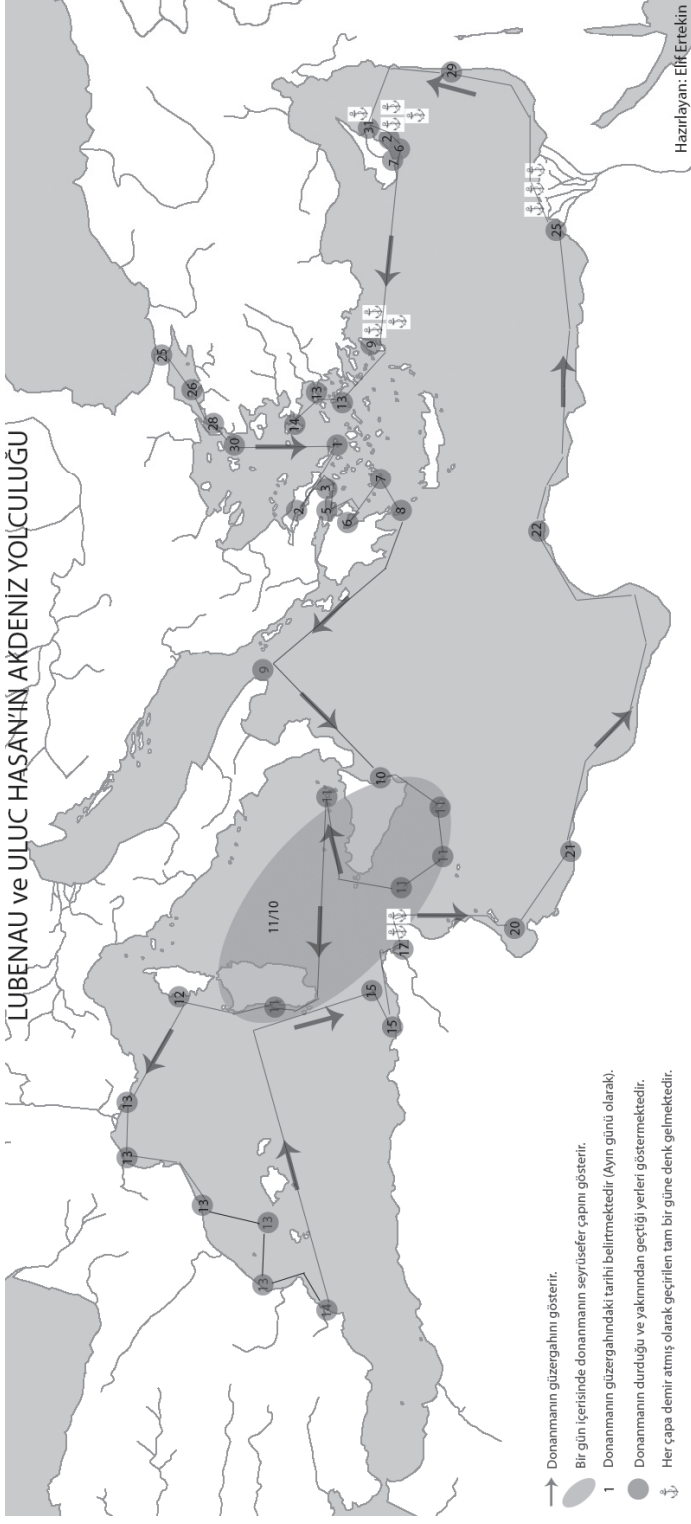
EMRAH SAFA GÜRKAN

16/10/1588	Simles adası – Tabarka – Sicilya – Pantelleria – Malta – Linosa – Lampedusa*	540
17/10/1588	Bizerte – Halkü'l-Vad (La Goletta) – Tunus	50
18/10/1588 19/10/1588	Tunus'ta demir atma	
20/10/1588	Gabes Körfezi	240
21/10/1588	Trablusgarb	200
22/10/1588	Cyrene/Şahhat	580
25/10/1588	İskenderiye	430
26/10/1588- 28/10/1588	İskenderiye'de demir atma	
29/10/1588	Sidon (Sayda)	350
30/10/1588	Lübnan Dağları – Famagusta – Beyrut**	275
31/10/1588	Trablüşşam – Salamis – Famagusta	130
01/10/1588	Famagusta'da demir atma	
02/11/1588	Salina – Larnaka	35
03/11/1588 – 05/11/1588	Larnaka'da demir atma, atla Lefkoşa'ya gidiş geliş	
06/11/1588	Limasol	35
07/11/1588	Cape Gata – Episkopi***	15
08/11/1588	Paphos – Meis Adası (Castello Rosso)	160
09/11/1588	Rodos	100
10/11/1588 – 12/11/1588	Rodos'ta demir atma	
13/11/1588	Kos – Kalimnos – Patmos – Samos (Sisam)	150
14/11/1588	Sakız	50
Toplam:	50 gün – demir atılmış şekilde geçirilen 12 tam gün: 38 gün	6748

* Bu rota aşağıda detaylı bir şekilde anlatılmıştır; ancak çok karışık olduğu için haritada tüm detaylarıyla gösterilmemiştir.

** Sayda'yı geride bırakan Osmanlı donanması önce Lübnan dağlarına paralel olarak kuzeye doğru yolculuk etmiş ve sonra batıya yönelerek Famagusta Körfezi'ne girmiş, ancak ters rüzgarların etkisiyle tekrar Lübnan sahillerine sürüklenerek kendini Beyrut'ta bulmuştur. Lubenau'nun Capo del Greco'yu dönmekten bahsetmesi bize önce 90 mil kuzeye gittiklerini, buradan da bir 90 mil batıya giderek Kıbrıs'ın güneydoğu burnunu döndüklerini düşündürmektedir. Bu 180 millik toplam mesafeye Kıbrıs ile Beyrut arasındaki 95 mil de eklenirse toplam 275 mil rakamına ulaşılır.

*** Her ne kadar Lubenau'nun sıralaması Episkopi – Cape Gata şeklindeyse de, Akrotiri Yarımadası'nun ucu ve Kıbrıs'ın en güney noktası olan Cape Gata, Episkopi'nin doğusunda bulunmaktadır; kısacası sıralama tam tersi olmalıdır.

Harita 1. Lubenau'nun seyahatnamesine göre Osmanlı donanmasının Akdeniz'deki rotası

Görüldüğü gibi 2 aydan kısa bir süre içerisinde Akdeniz'i bir ucundan bir ucuna dolaşan ve 30 kadirgadan oluşan bu donanma denizde kaldığı 38 günde toplamda 6748 deniz mili (günde 177 mil) yol almış bulunmaktadır. Dönemin kadirga teknolojisi göz önüne alındığında bu mesafeleri bu kadar kısa sürede almak imkansızdır. Zira kürekçilerine aşırı derecede yüklenildiğinde 20 dakikalık kısa süreler için 7 ila 10 knot arasındaki hızlara ulaşabilse de, XVI. yüzyılda tipik bir savaş kadirgası gün boyunca 2-3 knot civarında bir hızla gidebilmektedir. Gece kürekçilerin dinlenmesi hesaba katıldığında bu hız ortalama 1.5 knota düşmektedir; bu da ortalama 45 deniz mili mesafe alabilecekleri anlamına gelmektedir. Esasen kürekli gemiler olan, ancak bir de Latin yelkeni bulunduran kadirgalar elverişli hava koşullarında yelkenlerini kullanarak 6 ila 10 knot arasında değişen hızlara erişebilirlerdi; ancak gene de elimizde ortalama hızlarının 2 knotu, yani günde 60 mili geçtiğini gösteren kanıtlar bulunmamaktadır.⁴ Kısacası 1.5 yerine 2 knot gibi bir hızı temel alsak bile Uluc Hasan Paşa'nın yukarıda belirtilen mesafeleri bu süratle gitmesi mümkün değildir.

Ayrıca, tabloda gösterilen tam gün demir atmaların dışında, yolculuktaki bir çok limanda donanmanın demir attığı, tayfaların karaya çıkma izni aldığı ve bazen de hıristiyan gemilerinin kovalandığı düşünülürse, bu mesafeleri bu kadar kısa sürede kat etmenin imkansızlığı bir kez daha ortaya çıkacaktır. Kısacası rekor hızlara bir göz attığımızda Lubenau'nun yolculuğunun Yerasimos'un deyişiyle "Osmanlı kadirgaları için bile biraz fazla hızlı"⁵ olmanın da ötesinde, seyahatnamenin inanırlığına halel getirecek nitelikte olduğunu görebiliriz. Şimdi yukarıdaki harita ve tabloda belirtilen bazı güzergahları incelemeye alarak bu rekor hızların ne kadar ulaşılamaz olduğunu sergilemeye çalışalım:

1. Çuha adası (Cerigo) – Siraküza arası (1 günde 300 mil): Ters rüzgarlarla Milos'a savrulan Osmanlı donanması 8 Ekim günü Venedik'e ait Cerigo'ya (Çuha adası) ulaşır ve geceyi burada geçirir. Daha sonra 9 Ekim geceyarısı Çuha adasından

4 William Ledyard Rodgers, *Naval Warfare under Oars, 4th to 6th centuries: A Study of Strategy, Tactics and Ship Design* (Annapolis: Naval Institute Press, 1940, yeniden basım, 1986), s. 169 ve "Appendix to Chapter IX"; John H. Pryor, *Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş: Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler*, ter. Füsün Tayanç ve Tunç Tayanç (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004), s. 23, 82 ve 85; John Francis Guilmartin Jr., *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century* (London: Cambridge University Press, 1974), 62 ve 197-8.

5 Yerasimos, *Les voyageurs*, s. 390. Bu kadar mesafenin iki aydan kısa bir sürede kat edilebileceği konusundaki şüphesini bu kelimelerle ifade eden Yerasimos gene de bu seyahatin gerçekliğini sorgulamamış ve Lubenau'nun Akdeniz adaları ve limanları hakkında yazdıklarını kitabının başka kısımlarındaki analizlerde kullanmıştır. Bkz. a.g.e., s. 24, 25, 27, 28, 29, 30 ve 31.

demir alan Osmanlı donanması adayı soluna alarak Akdeniz'in derin sularına doğru ilerlemeye başlar. Girit'i solda ve Zante ile Kefalonya'yı sağda bırakarak yoluna devam eder. Akşama doğru Apulya kıyılarına ulaştıkları düşünülürse,⁶ bir günden kısa bir sürede aşağı yukarı 300 mil yol gitmiş bulunmaktadırlar. 10 Ekim günü Sicilya sahillerine ulaştıkları ve Siraküza'ya vardıkları göz önüne alındığında iki günden kısa bir süre içerisinde 500 milin üstünde bir mesafe kat ettikleri ortaya çıkar. Her ne kadar sancak tarafından alınacak rüzgarların Girit ile Sicilya arasında seyrüsefer eden gemilerin işini kolaylaştıracakları hesap edilse⁷ ve Lubenau sonbaharda kuzeyden esen *Tramontana* rüzgarlarının Apulya ile Sicilya arasında kendilerine yardım ettiğini belirtse de (s. 620), gene de dönemin teknolojisi ile bu hızlara ulaşmak imkansız gözükmektedir.

2. Siraküza – Oristano arası (1 günde 700 mil): Daha da imkansız donanmanın 11 Ekim tarihinde izlediği rotadır. Haritada elips içinde gösterilen alan XVI. yüzyıl amirallerinin rüyalarında bile göremeyecekleri bir operasyon çapına işaret eder. Siraküza önlerinde durmadan 11 Ekim'de Sicilya'nın güney ucundaki Capo Passaro'yu dönen donanma, karşısında Malta adasını bulur. Lubenau, adayı sollarında bırakarak doğrudan doğruya Tunus yönünde devam ettiklerini ifade eder. Linosa adasını sağlarında bırakarak, Pantelleria adasının önünden geçmişlerdir. Bu noktada Lubenau, Sicilya'nın kuzeyinde ve Lipari'nin güneyinde bulunan Vulcano Adası'nı gördüklerini, hatta hiç sönmeyen yanardağın göklere uzanan alevlerini izlediklerini iddia eder. Oysa Vulcano'dan sonraki duraklarının Sardinya adasının batı kıyıları olduğu düşünülürse, Pantelleria'dan direkt kuzeybatıya yönelmeleri gerekmektedir. Oldukça doğuda kalan Vulcano Adası'na giderek yolu 300 mil kadar uzatmış olmaktadır. Donanmanın son durağı olan Oristano'ya kuvvetli rüzgarları arkalarına almış bir şekilde gitmiş olmaları da ihtimal dışıdır; zira Akdeniz'de hakim rüzgarlar batıdan doğuya ve kuzeyden güneye seyrüseferi kolaylaştıran, ancak doğudan batıya ve güneyden kuzeye olanları zorlaştıran kuzeybatı ve kuzeydoğu rüzgarlarıdır.⁸ Lubenau'nun bizzat kendisi daha bir gün önce şu kuzey rüzgarı *Tramontana*'ya müteşekkir kalmamış mıdır? Her halükarda Osmanlı donanması Oristano yakınlarındaki S. Guano limanında geceyi geçirmiş ve toplamda yaklaşık 700 millik mesafeyi bir günde alarak yeni bir rekor kırmıştır.

6 Lubenau "Apulya'nın önünden geçerken ne kadar süratle gittiğimiz belli oluyordu" (s. 620) dediğine göre, Uluc Hasan Paşa'nın Çuha adasından direkt Sicilya'ya gitmek yerine Apulya kıyısı üzerinden bir rota çizmiş olması gerekmektedir. Bu yolu 100 mil uzatmak demektir.

7 Pryor, *Akdeniz'de Coğrafya*, 98.

8 A.g.e., s. 98.

3. Marsilya – Barselona arası (2 günde 500 mil): 12 Ekim’i Sardinya’yı geride bırakıp Korsika’nın batı sahillerinden kuzeye çıkarak geçiren Osmanlı donanması, 13 Ekim sabahı Marsilya körfezine girecek, gene geceye doğru Montpellier ve Narbonne önünden geçecekti. Hava kararırken uzaktan Pirene dağlarını ve Barselona’yı geride bıraktıkları düşünülürse iki günde 500 mil yol yapmış olmaları.

4. Alicante – Annaba arası: 14 Ekim günü Alicante’ye ulaştıktan sonra Osmanlı donanması doğuya doğru gitmeye başlamıştır. Lubenau’ya göre uygun esen rüzgar sayesinde yelkenler açılmış, forsalar da dinlenmeye imkan bulabilmişlerdir. 15 Ekim’in öğlen saatlerinde Sardinya’nın güneyinde, Bizerte’nin kuzeybatısında yer alan Galite adalarına varmış bulunmaktadır. Alicante ile Galite adaları arası kuş uçuşu mesafe 450 deniz milidir. Ancak Lubenau’nun 15 Ekim günü sabaha karşı uzaktan sol tarafta Korsika adası, biraz sonra da Sardinya’nın gözüktüğüne dair cümlesi dikkate alındığında donanmanın direkt bir rota takip etmediğini, her iki adaya çok yaklaştıktan sonra güneye doğru inmek suretiyle daha uzun bir yoldan gittiğini (550 mil civarında) farzetmek gerekir. Donanma Galite adalarından sonra Annaba (Bona) şehrinin yakınlarından geçtiğine göre toplamda bir günden biraz fazla bir süre içerisinde 615 mil mesafe kat edilmiş olmalıdır.

5. Simles adası – Tabarka – Sicilya – Pantelleria – Malta – Linosa – Lampedusa rotası (110 millik mesafenin zikzaklarla 550 milde alınması): Lubenau’ya göre Annaba kentini geride bırakan donanma doğuya doğru yolculuğuna devam ederek 16 Ekim günü sabahın erken saatlerinde önce Simles adasına, sonra da Tabarka’ya ulaşmıştır (Annaba – Tabarka: 45 mil). Türkis Noyan, Simles’in Tunus Körfezi’nde olduğunu söylemektedir; ancak bu donanmanın önce batıya Tunus Körfezi’ne gidip, sonra da doğuya Tabarka’ya dönmek gibi garip bir rota izlediği anlamına gelmektedir. Bu zaten uzun olan rotayı daha da uzatmak demektir. Adanın tam nerede olduğunu bilemediğimiz için temkinli davranarak mesafe hesabında Annaba – Simles – Tabarka rotasını gözardı etmeyi ve direkt Annaba – Tabarka rotasını baz almayı tercih ettik. Lubenau’nun anlattığına göre, Tabarka’dan sonra kuzeye doğru gidilerek Sicilya adasına sol tarafta karayı görece kadar yaklaşılmış, buradan da tam karşıda Pantelleria adası gözükeneye dek güneye inilmiştir (240 mil). Lubenau’nun Malta, Linosa ve Lampedusa adalarını gördüğünü iddia ettiği düşünülürse, donanma bu birbirlerine pek de yakın olmayan üç adanın (Malta – Linosa: 70 mil, Malta – Lampedusa: 85 mil, Lampedusa – Limosa 25 mil) birbirine en yakın olduğu mevkiye gelmiş olmalıdır. Bu da en az bir 80 mil daha yolculuk etmek anlamına gelmektedir. Ertesi sabah Bizerte’ye ulaşıldığı düşünüldüğünde gerisin geriye dönülerek 185 mil batıya seyahat edilmiş olması gerekir. 110 millik mesafe 550 milde alınmıştır.

6. Trablusgarb – Cyrene arası (1 günde 580 mil): Osmanlı donanması bir başka rekor hıza da, Trablusgarb ile kıyıya 5 km. içeride olan antik şehir Cyrene'nin sahili arasında ulaşmıştır. 21 Ekim sabahı ulaştıkları Trablus limanında demir atıp şehirde bir süre vakit geçirdikten sonra doğuya doğru yol almaya devam eden Uluc Hasan'ın donanması 22 Ekim sabahı Cyrene antik şehrini gördüyse, bu 24 saatten az bir zaman içerisinde 580 mil yol yaptıkları anlamına gelmektedir.

Bu rekor hızları açıklamak için, Lubenau'nun tarihlere gerekli ihtimamı göstermediği veya 41 yıl sonra yaşlılık yıllarında kaleme aldığı seyahatnamesinde tarihleri yanlış hatırladığı iddia edilebilir. Bu savı destekleyen başka bir bulguyu Stephane Yerasimos zaten dile getirmiştir: Lubenau'nun Viyana ile İstanbul arasında yaptığı yolculuklar için verdiği tarihler, kendisiyle beraber aynı elçilik kafilesine yolculuk yapan Jacop Furer von Haimendorff'un seyahatnamesinde verdiği tarihlerden tam tamına 3 ay öncesine denk gelmektedir ve doğru olan Furer'in rakamlarıdır.⁹

Bu tip bir savunmaya cevap olarak belirtmek gerekir ki, bu makalede çok katı bir takvim etüdü de yapılmamıştır; dolayısıyla tarihlerdeki birkaç günlük oynama bize iki yılda alınacak yolun iki aydan az bir süre içerisinde nasıl alındığını açıklayamaz. Sorun Lubenau'nun fiziki bir mekan olarak Akdenizi algılayışında ve iç denizin büyüklüğünü kavrayamamasındadır. Ayrıca, Lubenau “ertesi gün”, “sabah”, “öğlen”, “geceyarısı” gibi zaman zarfları kullanmak suretiyle seyahatini belirli bir zamansal bütünlük içerisinde ifade etmektedir. Yazarın unutkanlığından kaynaklanabilecek bir hata zincirinin bu kadar tutarlı bir şekilde zuhur etmesinin imkansızlığı bir yana, bizzat Lubenau'nun yolculuğunu birbirini takip eden günler içerisinde verme tercihi, aynı gün içinde yapıldığı açıkça belirtilen yolculuklar, gün içinde dahi zamanın akışının düzgün bir şekilde verilmesine gösterilen dikkat kafası karışmış bir yazarın yaptığı hataların ortalama hızlardaki bu anormalliği açıklamaya yetmeyeceğini açıkça göstermektedir.

İkinci olarak altını ısrarla çizmek istediğimiz çok önemli bir nokta, mesele- nin sadece kadirgaların ortalama hızı olmadığıdır. Eserde geçen bütün tarihler gözardı edilse ve yukarıdaki tablo ve haritaların hiçbir hükmü olmasa dahi seyahatnamenin gerçekliği konusundaki görüşümüz değişmezdi. Eğer Lubenau bu devr-i Bahr-ı Sefid'i bir ya da iki yıl içinde yapmış olduğunu iddia etseydi, gene de hikayesinin inandırıcılığı olmazdı. Zira Osmanlı donanmasının Akdeniz'deki seyrüsefer mantığına bu kadar ters bir rota izlemiş olması düşünülemez. Buna en iyi örnek, 22-25 Ekim tarihleri arasında gerçekleştirilen Cyrene – İskenderiye yolculuğudur. Elverişsiz hava koşulları, sığıklar, adacıklar ve resiflerin seyrüsefere kapadığı doğu Mağrib kıyıları, özellikle de Tin Burnu (Ra's al-Tin) ile Nil deltası

9 Yerasimos, *Les voyageurs*, s. 389, dn.1; s. 380 ve s. 385-6'yı karşılaştırınız.

arası adeta bir gemi mezarlığıdır.¹⁰ Buharlı gemilerden önce Mağrib'ten doğuya seyahat etmek isteyen kadırgalar Trablusgarp'tan sonra kuzeye yönelip Mora Yarımadası'nın güneyindeki Modon ve Koron limanlarına girmek durumundaydılar. Oysa Lubenau seyahatnamesine göre Osmanlı donanması direkt doğuya yönelme ve Libya kıyılarını takip etme gafletini göstermiştir ki, bu olacak iş değildir. 430 millik bu uzun yolu Osmanlı donanmasının hele hele Ekim ayının sonlarında 3 günde ufak aksaklıklar dışında kazasız belasız tamamlamış olması imkansızdır. Daha da imkansız, Uluc Hasan gibi tecrübeli bir denizcinin 30 savaş kadırgasıyla seyrüsefer mevsiminin sonunda yüzlerce yıllık tecrübelerin ürünü rotalardan bu kadar cesurca sapmış olmasıdır.

Ayrıca Lubenau'nun çizdiği güzergahlarda bir çok tutarsızlıklar vardır. Örneğin Ekim ayının onbirinde yaptığı ve yukarıda teferruatla anlatılan Malta – Oristano rotası oldukça mantıksızdır; zira Vulcano Adası'na gitmek için yolu 300 mil uzatacak bir şekilde rotadan sapmak gerekmektedir. Gene Lubenau 13 Ekim'de Pireneler'i geçerek Barselona'ya ulaştıklarını söylemekte, ancak ertesi gün Barselona – Balear Adaları – Valensiya – Alicante istikametinde giderken Pireneler'i aştıklarını bir kez daha belirtmektedir. Oysa bu önce kuzeye sonra güneye gitmek demektir. Yukarıda detayı verilen Simles adası – Tabarka – Sicilya – Pantelleria – Malta – Linosa – Lampedusa rotası da problemlidir. Neresi olduğunu tespit edemediğimiz Simles adası eğer Türkis Noyan'ın dipnotta belirttiği gibi Tunus Körfezi'nde ise, donanma önce Tunus Körfezi'ne gidip sonra doğuya Tabarka'ya dönmek gibi garip bir rota izlemiştir. Gariplikler bu kadar da değildir; buradan direkt Pantelleria'ya gitmek yerine, Uluc Hasan, Sicilya adasına görüş mesafesine girecek kadar yaklaşmış ve yolu 80 mil uzatmıştır. Güneye inip Pantelleria'ya vardktan sonra Malta, Linosa ve Lampedusa adalarını görmüş olmaları, gereksiz yere 90 mil doğuya gidilmesi demektir. Daha sonra tekrar 185 mil batıya gidip Bizerte'de bitirdikleri bu yolculuk 110 millik mesafenin 550 milde seyahat edilmesi demektir. Son olarak 7 Kasım rotasında da Lubenau'nun Episkopi – Cape Gata sıralaması tersttir; batıya doğru giden donanmanın önce Episkopi'ye göre daha doğuda olan Cape Gata'ya gitmiş olması daha mantıklıdır. Bu son örnek seyahatnamesini yıllar sonra kaleme almış bir yazarın unutkanlığı ile açıklanabilirse de, diğer örneklerdeki hataların “hafıza-ı beşer nisyan ile malûldür” fehvasınca açıklanamayacak kadar fahiş olduğu ortadadır.

Bir başka önemli nokta da, seyrüsefer mevsiminin sonuna doğru denize açıldığı halde donanmanın çok az fırtınaya yakalanmış olmasıdır. Yolculuk boyunca demir atıkları günler hariç hemen hemen her gün seyahat etmeyi başarmışlardır.

¹⁰ Pryor, *Akdeniz'de Coğrafya*, s. 21.

Oysa en sağlam kadirgalarla mücehhez bir donanma dahi seyrüsefer mevsiminin sonunda çıkılmış böyle cesur bir yolculukta bir çok kez kötü hava şartlarından etkilenmeli, sığınacak liman aramalı ve bulunduğu da orada birkaç gün hapsolmalıdır. Akdeniz'i bir uçtan bir uca dolaşan bir donanmanın birkaç ters rüzgar ve fırtına haricinde hiç duraklamak ve liman aramak zorunda kalmadan yolculuğunu tamamlamış olması beklenemez.

Böyle bir seferin teknik olanaksızlığı için aslında bu kadar detaylı bir incelemeye dahi gerek yoktur. Zaten her halükarda elimizde hiçbir veri olmasa bile Osmanlı donanmasının 1543-1544, 1550, 1552, 1553, 1555 ve 1558 yıllarında yaptıkları seferlerden sonra bir daha Batı Akdeniz'in kuzey kıyılarına gitmediğini, Moriskoların şu çok beklenen Alpujarras ayaklanmasında dahi bölgeye müdahil olmadığını biliyoruz. Uzun yıllar önce yazdığı ancak Osmanlı tarih yazımında bir türlü dikkate alınmayan kitabında John F. Guilmartin, XVI. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen bazı teknik değişikliklerin nasıl kadirganın operasyon çapını düşürdüğünü ve askeri üslerden bu kadar uzak hareketleri imkansız kıldığını zaten bize anlatmıştı.¹¹ Buna paralel olarak Osmanlı donanması Tunus, Cezayir ve Sicilya gibi uzak mesafelere ulaşmaya devam ettiyse de, 1550'lerden sonra artık Tiren, Liguria ve Balear denizlerinde boy gösteremeyecekti.

Kaldı ki, bu kadar tümdengelimci bir yönetime de ihtiyacımız yok. 1588 sonbaharında donanmanın ne yaptığıyla ilgili bazı tanıklıklara zaten sahibiz. Venedik balyosunun düzenli olarak İstanbul'dan Venedik'e yolladığı mektupların da doğruladığı gibi, Eylül ayının son günlerinde Uluc Hasan Paşa ufak bir filoyla İstanbul'u terk etmiştir. Ancak bu filo Lubenau'nun belirttiği gibi Akdeniz'i baştan sona dolaşmış olamaz. Tunus Beylerbeyi iken Kapudan-ı Deryalığa atandığını duyar duymaz donanmasıyla Bizerta'dan Sicilya'ya giden Uluc Hasan Paşa, burada bir iki yağma hareketi gerçekleştirerek (bu yağmalarla vakit kaybetmesinin nedeni muhtemelen İstanbul'a eli boş gelmek istememiş olmasıdır) hızla yoluna devam edecek, 30 Ağustos'ta İstanbul'a görkemli bir giriş yaptıktan sonra Sultan'ın huzuruna çıkarak hediyelerini takdim edip görevine başlayacaktı.¹² İlk işi İstanbul'a buğday taşıyan gemilerin yüklerini başka yerlere taşımalarını önlemek amacıyla ufak bir filoyla denize açılmaya gönüllü olmak olacaktır.¹³ Yanında getirdiği 13 kalyeteye, Tunus'a gitmeye hazırlanan yeni beylerbeyinin gemilerini ve Kıbrıs Beylerbeyi'ni makamına götürmek için hazırlanan iki kadirgayı da ekleyerek son anda oluşturduğu 19 gemilik ufak bir donanmayla 26 Ekim'de İstanbul'u

11 Guilmartin Jr., *Gunpowder and Galleys*.

12 Archivio di Stato di Venezia [bundan sonra ASV], *Senato Dispacci Costantinopoli* [bundan sonra SDC], filza [bundan sonra fil.] 28, carta [bundan sonra c.] 18r (10 Eylül 1588).

13 ASV, SDC, fil. 28, c. 37r (24 Eylül 1588).

terk edecekti.¹⁴ Bu önceden planlanmış bir sefer olmaktan ziyade, kıtlık gibi bir zorunluluk karşısında son anda alınan bir önlemdi. Osmanlılar'ın derya muhafazası, Venedikliler'in *guardia dell'arcipelago* dedikleri kıyıların korsanlardan korunması görevini yerine getirmek için 17 gemilik bir donanma Uluc Hasan İstanbul'a gelmeden çok önce Kocaeli Sancakbeyi (*il bey di Smitri*) komutasında denize açılmış ve 8 Kasım'da Uluc Hasan Paşa komutasındaki filoyla buluşmadan başkente dönmüştür.¹⁵ Uluc Hasan'ın komutasındaki kadırgaların sayısını arttıracak bu buluşma sancakbeyinin gönülsüzlüğü yüzünden gerçekleşmediği gibi, 19 gemilik filodan bazı gemiler de ayrılmıştır. Tunus ve Kıbrıs beylerbeyileri kendi gemileriyle görev yerlerine giderken, Hasan Paşa 3 kalyetesini de ailesini ve malını mülkünü almak için Tunus'a yollamak zorunda kalmıştır. Uluc Hasan Paşa ile oldukça samimi olan ve Venedikli hemşehrisinin "kapu"sunda birçok muhbiri olan balyosun Kasım ayı ortalarındaki tahminine göre, Lubenau'nun bütün Akdeniz'i dolaştırdığı donanmada 5 ya da 6 gemi kalmış olmalıdır. Bu kadar ufak bir filonun spesifik görevinin ötesinde bir şey yapması beklenemez; bırakın Akdeniz'i boydan boya dolaşmayı, Doğu Akdeniz'i bile terk etmesi imkansızdır. Kaldı ki, seyrüsefer mevsiminin sonunda yola çıkan bir donanmanın açık denizlere çıkması ve Batı Akdeniz'e geçmesi düşünülemez. Tahminlerimizin doğru olduğunu Venedik balyosunun 17 Aralık tarihli mektubu da teyit etmektedir: Uluc Hasan Paşa üç aydan kısa bir süre denizde kalarak ayın sekizinde, balyosun tahmininden biraz daha kalabalık bir donanmayla, 10 gemiyle İstanbul'a dönmüştür. Görevini başarıyla tamamlamış, bir çok buğday gemisini Osmanlı başkentine ulaştırmıştır.¹⁶ İşinin ehli olduğunu ispatlamanın verdiği rahatlıkla bir sonraki sene denize çıkartılması beklenen 100 kadırgalık büyük bir donanmanın hazırlığı için çalışmalarına başlamıştır.

Yukarıda bir çok açıdan gösterildiği gibi Lubenau'nun verdiği tarih ve rotalar tarihsel gerçekliğe uymamaktadır. Eğer Mudanya – Bursa – Gebze – Karamürsel – İznik – İzmit – Kadıköy rotasında yaptığı seyahat da uydurma değilse,¹⁷ bu yolculuk esnasında Marmara Denizi'nde ve İzmit Körfezi'nde gemiyle giden Lubenau'nun denizdeki ortalama hızlardan haberdar olması gerekmektedir. Bu

14 ASV, SDC, fil. 28, c. 37v (24 Eylül 1588) ve 72r (1 Eylül 1588).

15 ASV, SDC, fil. 28, c. 177r (18 Kasım 1588).

16 ASV, SDC, fil. 28, c. 261r (17 Aralık 1588).

17 Gerek bu yolculuk için verdiği rakamların tutarlılığı, gerekse Uluc Hasan Paşa komutasındaki donanmanın Marmara Denizi'ndeki hız ve rotasının mantıklılığı Lubenau'nun Marmara Denizi'nde yolculuk etmiş olabileceğine işaret ediyor; en azından seyahatnamenin bu kısmını sadece güzergah üzerinden sahte çıkarmak mümkün değildir. Gene de bu konuda son hükmü vermiş olmayalım.

durumda, daha önce deniz seyahati yapmış olan yazarımızın Akdeniz'i fiziksel bir mekan olarak kavrayamadığı ve boyutlarını algılayamadığı sonucu çıkmaktadır. Acaba Marmara'da yaptığı yolculuk onu Akdeniz'in büyüklüğü konusunda yanlış mı yönlendirmiştir? Lubenau'nun rakamlarının Doğu Akdeniz için makul (günde ortalama 61 mil), ancak Batı Akdeniz için rekor düzeyde olması da (günde ortalama 238 mil) bir başka soruyu gündeme getirmektedir: Acaba Lubenau hakikaten Uluc Hasan Paşa'nın komutasındaki Osmanlı donanması ile¹⁸ veyahut başka bir gemiyle Doğu Akdeniz'in en azından kuzey kıyılarında seyahat etmiş, oradan bir şekilde vatanına dönmüş ve seyahatnamesine diğer rotaları eklemiş olabilir mi? Ne yazık ki, bu soruları sormaktan öteye gidemiyoruz.

Akdeniz'le ilgili anlattıklarının hiç bir tutarlı yönü olmayan Lubenau'nun Osmanlı İmparatorluğu'na gerçekten seyahat edip etmediği muammasını bu makalenin dışında bırakmayı tercih ettik. Kitabın Almanca editörü W. Sahm'ın Lubenau'nun “[v]erdiği bilgilerin doğru olup olmadıkları, olanaklar elverdiğince denetlendiğinde, yazarın inanırılığı hakkında olumlu sonuç alınmıştır” (s. 17) şeklindeki açıklaması üzerine biraz durup düşünmek gerekmektedir. Lubenau'nun anlattığı olayların Dr. Petz'in Viyana'ya yolladığı raporlar veya aynı elçilik heyetinde Viyana'dan İstanbul'a yolculuk eden Jacob Furer'in akrabalarına yazdığı mektuplardaki bilgilerle örtüşmesi seyahatnamenin sahil olduğu yönünde kuvvetli bir argümandır; ancak bu benzerliklerin ne derece kuvvetli olduğunu bilmiyoruz. Zira bu benzerliklere kefil olan editörün ne derece dikkatli bir okuma yaptığı şüphelidir. Aşağıda Tablo 2'de gösterildiği gibi birbirinin neredeyse tıpatıp aynısı olan Friedrich Seidel ile Lubenau'nun esir zindanları üzerine kaleme aldıklarını birbirine *benzer* iki metin olarak algılayıp Lubenau'nun inanırılığına kanıt olarak sunması, bizde Sahm'ın elindeki metinleri eleştirisel gözle okumayanlar kervanında başı çektiği izlenimi yaratmıştır. Oysa aşağıda da görülebileceği gibi, iki gözlemci birbirine benzer değil, aynı şeyleri yazmaktadır. Seidel'in eserinden yararlandığını kendisi de açıkça söylediğine göre ve Seidel'in doğru aktardığı İtalyanca bir cümleyi yanlış tercüme etmesinin de açık ettiği gibi, Lubenau Seidel'in eserinden parçaları kendi seyahatnamesine koymuştur. Bu intihal eğer bir şeye delil olarak gösterilecekse, bu seyahatnamenin inanırılığı değil, güvenilmezliği olmalıdır.

---

18 Donanmanın Osmanlı başkentini terk ettiği tarih için Lubenau'nun (25 Ekim) ve balyosun (26 Ekim) verdiği rakamların yakınlığı böyle bir ihtimali daha da kuvvetlendirmektedir.

Lubenau'nun Kaynakları: Neden Kurgusal Bir Seyahat Kaleme Alınır?

Lubenau'nun Akdeniz'deki yolculuğunun uydurma olduğuna değindikten sonra, sıra neden böyle kurgusal bir anlatıya başvurduğunu çözmek kalıyor. Lubenau'nun kişiliği ya da eseri hakkında birincil veya ikincil kaynaklar bulunamadığından aşağıdaki tartışmalar konu üzerinde kesin bir hüküm verme iddiası taşımaktan çok akıl yürütmeyi amaçlamaktadır.

İlk akla gelen ihtimal, emrinde İstanbul'a gittiği elçiyle nahoş bir şekilde yollarını ayırarak ülkesine dönen Lubenau'nun geçmişi ile ilgili bazı gerçekleri saklamak ve takvimdeki boşlukları doldurmak istediğidir. Bu doğrultudaki en önemli kanıt bizzat Lubenau'nun İstanbul'dan ayrılışı hakkında yazdıklarıdır. Buna göre Königsbergli eczacı amiri Habsburg elçisi Dr. Petz ile dinî mevzular yüzünden ayrı düşecek (Lubenau Protestan, Dr. Petz ise Katoliktir) ve İngiliz elçisine sığınacaktır. Kendisi gibi Protestan olan İngiliz elçisi de memleketine dönebilmesi için eczacıya Osmanlı kadırgalarında bir yer ayarlayacaktır. Bu noktada Lubenau'nun geldiği gibi kara yoluyla Balkanlar üzerinden dönmemesinin nedeni denizlerde seyahat yapma isteği olabilir. Ancak Osmanlı başkentinden Avrupa'ya giden bir çok ticaret gemisi varken neden Osmanlı donanması ile gitmeyi tercih etmiştir? Daha da önemlisi Osmanlı kadırgalarında kendisine yer bulabilmek için neden Uluc Hasan Paşa'ya yalan söyleme riskini almış ve yol boyunca İngiliz gibi davranmak külfetine girmiştir? Yakalansa başına gelebilecekler hesap edildiğinde Lubenau'nun Osmanlı savaş kadırgalarıyla seyahat etmekte ısrarı ilginç bir nokta olarak kaydedilmelidir.

Bu noktada hatıra şöyle bir soru da gelmektedir: Acaba sayısız Hıristiyan'ın gittiği yoldan gitmiş, dinini terkederek ihtida mı etmiştir? Osmanlı başkentinin dönemin Hıristiyanları için bir cazibe merkezi olduğunu ve ihtidanın gerek devlet gerekse halk tarafından özendirildiği düşünülürse, bu ihtimal üzerinde düşünmek gerekmektedir. Lubenau Osmanlı sarayında veya idare teşkilatında görev kapmak için din değiştiren birçok Hıristiyanı kendine örnek almışsa, daha sonra gene birçokları gibi pişman olup irtidad etmiş ve kelleyi kurtarmak için Osmanlı topraklarından kaçmış olabilir. Ancak böyle bir durumda bu ihtida olayını nasıl olup da başkaları duymamıştı? Şüphesiz Protestan olduğu için eline geçirdiği mühtedilerin canını çıkaran Engizisyon'un kıskaçlarından¹⁹ kendini kurtarabilirdi; ancak sünnetli olduğunu nasıl saklayacaktı? Döndükten sonra evlendiği de düşünülürse bu pek mümkün gözükmemektedir. Her ne kadar o dönemde sünnet Müslümanlar

19 Şu veya bu şekilde Hıristiyan memleketlere döndükten sonra Engizisyon tarafından etraflıca bir sorguya tabi tutulan mühtedilerin hikayeleri için bkz. Bartolomé Bennisar ve Lucile Bennisar, *Les chrétiens d'Allah: l'histoire extraordinaire des renégats, XVIe et XVIIe siècles* (Paris: Perrin, 2006).

arasında evrensel bir uygulama değildiye de, başkentte gerçekleşen ihtidalar belli bir tören çerçevesinde yapılmakta ve sünnet bu törenin önemli bir parçasını oluşturmaktaydı. Genelde Divan-ı Hümayun'da veya Sultan'ın huzurunda başka bir yerde (mesela avda veya sefer yolculuğu sırasında)²⁰ gerçekleşen bu tip törenler, Osmanlı devletinin ve hanedanın ihtida eylemini ve mühtedileri nasıl bir siyasi araç ve meşruiyet kaynağı olarak kullandığını açıkça göstermektedir.²¹ Ayrıca Lubenau o kadar da önemsiz biri değildir; kariyerinin başlarında Lehistan Kralı István Báthory'nin özel eczacısı olarak atandığına göre tanınmış biri olmalıdır.²² Kendisine imparator diyen şu Bec Kralı'nın elçilik heyetinde bulunan Lubenau gibi kalburüstü bir Hıristiyanın ihtidasının Osmanlı devletinin gözünden kaçtığı düşünülemez. Mühtedinin sosyal statüsü arttıkça İslâm dininin Hıristiyanlığa ve Âl-i Osman'ın Habsburglar'a üstünlüğünün altını bir kez daha çizmek daha da kolaylaştığına göre, olası bir ihtida Divan'ın ya da Sultan'ın huzurunda gerçekleşmiş olmalıydı. Böyle bir durumda mühtedinin eski dininden yeni dine geçişi sırasında gerçekleştirilen "ritüel seremonilerden biri"²³ olan sünnetin ihtidanın ardından hemen orada gerçekleştirilmesi gerekirdi. Ayrıca, Lubenau gibi resmi bir görevle İstanbul'a gönderilmiş ve az çok tanınmış birinin Sultan'ın ya da diğer ekabirin huzurunda gerçekleşen ihtidası saklanması güç bir sırdı. Elçinin hane halkından birinin din değiştirmesinin ortaya çıkarabileceği güvenlik sorunları bir yana,²⁴ kişisel husumetleri nedeniyle Habsburg elçisi Dr. Petz'in bu dinsiz Protestan'ı hemen Viyana'ya ispiyonlaması gerekmez miydi?

20 Anton Minkov, *Conversion to Islam in the Balkans: Kısve Bahası Petitions and Ottoman Social Life, 1670-1730* (Leiden: Brill, 2004), s. 124. Cf. Marc David Baer, *Honored by the Glory of Islam: Conversion and Conquest in Ottoman Europe* (Oxford and New York: Oxford University Press, 2008), s. 194-6, 199-200.

21 Her ne kadar bir sonraki yüzyılı konu alsada, bkz. a.g.e., 9. Kısım.

22 Ne yazık ki Báthory'nin özel hekimi ile yaptığı mülakattan alınmış akıyla çıkan Lubenau bu prestijli göreve başlayamadan kral vefat etmiştir.

23 Baer, *Honored by the Glory of Islam*, s. 10.

24 Bu tip durumlarda mühtediler elçilikteki görevleri sırasında edindikleri sırları Osmanlı ekabiriyle paylaşmakta ve elçileri zor durumda bırakmaktadırlar. Örneğin Sokollu Mehmed Paşa'nın yoldan çıkarmasıyla 1566 yılında ihtida ederek Osmanlı hizmetine giren Colombina adlı diloğlanı (*giovane di lingua*) Osmanlılar'a Venedik mektuplarını kırmaya yarayan şifreyi öğretmiştir. Bu noktada, Lubenau'nun basit bir eczacı olması pek bir şeyi değiştirmez. Zira teoride Colombina'nın da şifreyi bilmemesi lazımdı; ancak balyosun katiplerini gizlice gözetlemek suretiyle bu gizli bilgiyi edinmişti. ASV, *Capi del Consiglio dei Dieci, Lettere di Ambasciatori*, busta 3, folio 55; Christiane Villain-Gandossi, "Les Dépêches Chiffrées de Vettore Bragadin, Baile de Constantinople (12 Juillet 1564 – 15 Juin 1566)," *Turcica*, X (1978): 77; Maria Pia Pedani, *In Nome del Gran Signore: Inviati Ottomani a Venezia dalla Caduta di Costantinopoli alla Guerra*

Akla daha yatkın başka bir ihtimal de çağdaşlarını etkileme derdindeki Lubenau'nun eserini süslemek, daha okunur kılmak için Akdeniz seyahatini eserine eklemiş olmasıdır. Hümanist Avrupa'nın klasik eserlere ve antik tarihe olan düşkünlüğüyle paralel olarak, Lubenau da Doğu'daki seyahatini daha egzotik ve ilgi çekici kılmak istemiş olabilir.²⁵ Zaten dönemin hümanist akımlarına ve seyahatname literatürüne uygun bir şekilde bir çok klasik eserden anlatıya bilgiler eklenmiş bulunmaktadır. Almanca baskının editörü W. Sahm seyahatnamedeki tarihi olaylar ve arkeolojik konulara ilişkin bölümlerin başka kaynaklardan aktarılmış olabileceğini belirtirken (s. 17), Lubenau da başka eserlerden yararlandığını pek saklamak istemişe benzememektedir. İlk ciltte bulunan Mekke ve Medine üzerine detaylı bilgiler veren bölümleri (300 vd.) Alexander Manioto adlı İtalyan bir kuyumcunun seyahat notlarından aldığını, gene ilk ciltte Osmanlılar'ın soyuna ayırdığı kısmı da (372 vd.) "Türklerin kendi yazdıkları ve en yetkin çevirmenler tarafından İtalyanca'ya çevrilen tarih kitapları"na (373) dayanarak yazdığını bizzat kendisi söylemektedir.

Yolculukla çoğu zaman ilgisi olmayan ve klasik Roma ve Yunan medeniyetleri üzerine yazılmış kitaplardan aktarılan detaylar esere o kadar hakim olmuşlardır

---

di Candia (Venezia: Deputazione Editrice, 1994), s. 42. Colombina'nın 1566 yılında gerçekleşen bu hadiseden sonra yıllarca Osmanlılar için çalıştığını belirtelim. Osmanlılar işi abartıp 1578 yılında diplomatik bir görevle Colombina'yı Venedik'e yollamaya çalışınca *Serenissima*'dan sert bir tepki görmüş ve bundan vazgeçmek durumunda kalınmıştır. ASV, *Consiglio dei dieci, Parti Segrete*, registro II, cc. 154v (24 Mart 1578), fil. 20, 24 Mart 1578 tarihli döküman. Gene benzer bir şekilde Avusturya Elçisi'nin kahyası efendisinin gazabından kaçıp Sinan Paşa'ya sığındığında, bu ihtidanın faturası elçiye çıkacaktır. Ali Bey adını alan bu mühtedi yeni efendilerine sadakatini ispatlamak için yanında çavuşlarla elçiliği basacak ve Avusturya Elçisi'nin gizli belgelerini sakladığı yeri ifşa edecekti. Eski efendisi elçiden bu belgeleri yoketmek vaadiyle rüşvet almayı da ihmal etmeyen Ali Bey, sözünü tutmayıp belgeleri Sinan Paşa'ya verecekti. Yeni bir Osmanlı – Avusturya savaşının çıkmasının tam arefesinde, 1593'te gerçekleşen bu olay sonrası elçi ve maiyeti tutuklanacak ve zindana atılacaklardır. A. H. Wratislaw, *Adventures of Baron Wenceslas Wratislaw of Mitrowitz* (London: Bell and Daldy, 1862), s. 109-117.

- 25 Onyedinci ve onsekizinci yüzyılları incelese de, Percy G. Adams'ın klasik incelemesi bizlere seyahatname yazarlarının nasıl kendilerini yalan söylemekten alıkoyamadıklarını göstermektedir. Metinlerini güzelleştirmek adına eserlerine kurgusal ve fantastik eklemeler yapmayı hakları olarak gören bu seyyahlar, böylece eserlerine daha kolay bir şekilde yayımcı bulmayı da hedeflemektedirler. Percy G. Adams, *Travelers and Travel Liars, 1660-1800* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1962), s. 9-11. Bu stratejinin işe yaradığını, bu tip kurgusal eserlerin ilgiyle karşılandığını da belirtelim.

ki, ziyaret edilen yerlerin o anki durumu sadece birkaç cümle ile geçirilmekte, hemen tarihi ve kültürü hakkında bilgiler vermeye başlanmaktadır. Seyahatin kendisi bu noktada önemsizdir; hatta bazen Lubenau'nun kafasındaki plana göre rotaların uyarlandığı da olmuştur. Mesela yukarıda belirttiğimiz 11 Ekim tarihli Siraküza – Oristano rotasında yolu 300 mil uzatacak derecede bir sapma yaparak doğruya doğru Volkan adasına gidilmesinin nedeni aslında Lubenau'nun bu yerden de seyahatnamesinde bahsetmek istemesinden başka ne olabilir ki? Dayanamayıp yanardağı patlarken görmüş olduğunu belirtmesi (s. 621), Lubenau'nun hikayesini ilginçleştirmek uğruna fiziki şartları gözardı etmekte tereddüt etmeyeceğini göstermektedir.

Lubenau'nun ikincil kaynaklardan aldığı bilgilere bazen kendi yapabileceği gözlemlerden daha fazla değer verdiğini görmekteyiz. Örneğin 181. sayfada verilen İstanbul'daki cadde ve sokak sayılarının gerçeği yansıtmaktan çok uzak olduğu aşikardır. Buna göre kentteki büyük caddelerin sayısı 4.492 iken küçük sokakların sayısı 2.084'tür; şehirde 2.276 fırın, 947 çeşme ve 5.852 değirmen vardır. XVI. yüzyıl İstanbul'unun nüfusunu 500.000 gibi abartılı bir rakam olarak alsak dahi her 111 kişiye bir büyük cadde, 239 kişiye bir küçük sokak, her 227 kişiye bir fırın, her 527 kişiye bir çeşme ve her 85 kişiye bir değirmen düşmektedir; ayrıca değirmenlerin fırınlardan 2.5 ve büyük caddelerin küçük caddelerden 2 kat fazla sayıda olmasının hiçbir mantığı yoktur. Muhtemelen İstanbul üzerine yazılan başka bir kitaptan aldığı bu küsuratlı ve çelişkili rakamları²⁶ (eğer gerçekten İstanbul'a seyahat ettiyse)

26 Bu rakamların hepsi değilse de bazıları, Zekeriya Efendi'nin Hicri 985 (1577-1578) tarihli sayımındaki rakamlarla örtüşmektedir. Örneğin, sayımın elimizdeki değişik kopyalarına göre İstanbul'da 4.492 ya da 4.494 adet mescit ve 938, 948 veya 949 adet çeşme bulunmaktadır. Zeki Arıkan, "Şeyhülislâm Zekeriyya Efendi'nin İstanbul sayımı (985/1577-1578)," *Tarih boyunca İstanbul semineri, 29 Mayıs-1 Haziran 1988, Bildiriler* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1989), s. 51. Görüldüğü gibi çeşme sayıları aynıyken, sayımdaki 4.492 mescit Lubenau'da 4.492 büyük caddeye dönüşmüştür. Bu rakamların aksine, fırın (285 ve 525) ve değirmenlerin sayısı (585) ise Lubenau'nun rakamları ile örtüşmemektedir. Gene de küsuratlı rakamlar arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Acaba Lubenau Zekeriya Efendi'nin sayımına bir şekilde ulaşmış olabilir mi? Buna benzer başka bir sayımdan 1608-1609 yıllarında İstanbul'u ziyaret eden Maximilian Brandstetter da bahsetmiştir. Ancak her ne kadar Brandstetter ve Zekeriya Efendi'nin rakamları bazı yerlerde uyuşsa da, yukarıda belirtilen mescit ve çeşme rakamlarında Lubenau ile Zekeriya Efendi'nin rakamları aynıyken, Brandstetter'inkiler farklıdır. Kısacası, Lubenau Brandstetter'in zaten yazma olarak kalmış eserinden faydalanmamış gözükmektedir. Gene de Zekeriya Efendi sayımının Zeki Arıkan tarafından neşredilen ve Lubenau'nun rakamlarına yakınlık gösteren 3 versiyona da çok benzeyen bir 4. versiyonun Roma Cizvit Tarikatı Arşivi'ndeki bir yazmada bulunması, (Archivum Romanum Societatis Iesu, gal. 101, f. 31-v) bu sayımın Batı'da başka kopyalarının

kendi gözlemlerine dayanarak kontrol etmek yerine aynen kopyalayan Lubenau, her ne kadar gezmeye verdiği önemi eserinin birçok yerinde belirtmiş olsa da, gene de çok gezenin değil, çok okuyanın bileceğine hükmetmişe benzetilmektedir.

İkincil kaynaklardan yapılan eklemelerin dışında, yazarın kendisinden önce İstanbul'a gelmiş ve anılarını yazmış insanlarla tanıştığını ve onların eserlerini okuduğunu biliyoruz. Mesela, gene kendisi gibi bir elçilik heyetinde İstanbul'a gelen Friedrich Seidel ile 1623 yılında görüşüğünü bizzat kendisi belirtmektedir (s. 252). Yazara göre, İstanbul'da başına gelmedik kalmayan bu talihsiz seyyah kendisini ziyarete gelmiş ve maceralarını ayrıntılarıyla anlatmıştır; hatta ileride yazdığı kitabı da kendisine ithaf edecektir. Yakın bir zamanda gene Türkis Noyan'ın çevirisiyle Türkçe'ye de kazandırılan bu eserle²⁷ Lubenau'nun eseri arasında bir çok benzerlik göze çarpmaktadır. Bazen Lubenau anlattığı hikayeyi direkt Seidel'den alıntıladığını kabul etmektedir. Örneğin Seidel'in de aralarında bulunduğu elçilik maiyetinin 1593'te çıkan Osmanlı – Avusturya savaşı sonrası başına gelenleri, yani elçi Friedrich von Kreckwitz'in Veziriazam Sinan Paşa komutasındaki ordu ile Belgrad'a kadar gitmeye zorlandığını ve burada vefat ettiğini, elçilik maiyetinin geri kalanının esir zindanlarında (*bagno*) kaldıklarını, taş kadirgalarında kürek çektiklerini, İngiliz elçisinin araya girmesiyle kadirgalardan kurtulup Rumeli Hisarı'na hapsedildiklerini, İbrahim Paşa tarafından affedilip serbest bırakıldıktan sonra ise 1596 seferini yapan Osmanlı ordusuyla birlikte yanlarında İngiltere elçisi de olmak suretiyle Osmanlı – Avusturya sınırına dek seyahat edip memleketlerine döndüklerini (s. 252), hep Seidel'in anılarına dayanarak anlatmaktadır.

Yazar, İstanbul'dan ayrılışından beş yıl sonra, Seidel'in bizzat başına gelen bu olayları doğrudan görmüş olamaz; dolayısıyla hikayeyi başka bir yerden aktardığını belirtmek zorundadır. Ancak, diğer durumlarda bu kadar dürüst olmayacaktır. Örneğin Seidel'in esir olarak kaldığı zindanları anlattığı kısım Lubenau'nun aynı konudan bahsettiği kısım birebir aynıdır. İki metin arasında kısmi bir karşılaştırmayı aşağıdaki tabloda bulmak mümkündür. Metnin içindeki sıralı cümleler karşılaştırmanın kolay olması açısından nokta nokta verilmiştir. Birbirine karşılık gelen cümleler aynı hizada yazılırken, karşılığı olmayan cümlelerin karşısı

---

olabileceğini düşündürmektedir. Géza Dávid, "Maximilian Brandstetter'in İstanbul yolculuğu, 1608–1609," *Osmanlı İstanbulu: I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler*, ed. Feridun M. Emecen ve Emrah Safa Gürkan (İstanbul, 2014). Bu noktaya dikkatimi çeken hocam Prof. Dr. Feridun M. Emecen'e teşekkürü borç bilirim.

27 Friedrich Seidel, *Sultanın Zindandında: Osmanlı İmparatorluğu'na Gönderilen Bir Elçilik Heyetinin İbret Verici Öyküsü (1591-1596)*, ter. Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010).

boş bırakılmıştır. Aşağıda Lubenau'nun tek bir paragrafı incelendiyse de, aslında Seidel'inkiyle benzerlik gösteren metin 3-4 sayfa uzunluğundadır. Makalemizin dili Türkçe olduğu için, okuyucuyu da düşünerek, karşılaştırmayı orijinal Almanca metinler arasında değil, Türkis Noyan'ın Türkçe tercümesi üzerinden yapmayı tercih ettik. Dolayısıyla, iki metin arasında tercümeden kaynaklanan bazı nüansların (sabah erkenden gün doğarken / sabah erken, gün doğarken ve ertesi güne kadar / ertesi günü örneklerinde olduğu gibi) olduğunu göz önünde bulundurmamız gerekmektedir.

Seidel, s. 43-44	Lubenau, s. 259-260
<ul style="list-style-type: none"> • Sabah erkenden gün doğarken hapisanenin kapısı açılır ve “Barbula” veya “Barbuja” denilen görevli içeri girecek tıpkı bir üstçavuş veya değnekçi gibi şöyle seslenir: • “<i>O Christiani, andale* fora, tutti, tutti.</i>” Yani: Ey Hıristiyanlar, hepiniz kalkın, dışarı çıkın!” • Bazen elindeki kalın sopa ile zavallı esirleri dürtükleyerek yattıkları yerlerden zorla kaldırır. • Esirler büyük avluya çıkınca orada bekleyen Türk gözetmenler 10, 20, 30, 50 hatta 100 esiri yanlarına alıp çalışacakları yere götürürler. • İnşaatlarda onlara taş, kereste, kireç ve buna benzer malzemeyi taşıtılar. Akşam olunca da esirleri tekrar hapisaneyeye getirirler. • Akşam olunca da esirleri tekrar hapisaneyeye getirirler. • Esirlerin çoğu hemen kendilerine ayrılan köşelerine ya da yuvalandıkları yere koşarlar ve dışarıdayken ele geçirdikleri veya topladıkları şeyler varsa onları bir yere saklarlar. • Esirler ellerine ne geçirirlerse ve neyi saklamaları mümkünse, çivi, kurşun, tahta, ip ve bunun gibi her şeyi yanlarına alıp götürürler, daha sonra da bunları satarlar. • “Marioli” denen usta hırsızlar herkesten daha iyi durumdadırlar. • Üstelik bu yaptıklarının bir tehlikesi de yoktur, yeter ki suçüstü yakalanmasınlar.	<ul style="list-style-type: none"> • Sabah erken, gün doğarken hapisanenin kapıları açılır ve <i>Barbula</i> adı verilen değnekçi-başı ortaya çıkarak bağırır. • “Gävurların tümü dışarı çıksın!” • Dışarı çıkmayanlar sopolanarak yerlerinden kaldırılırlar. • Herkes dışarı çıktıktan sonra gardiyanlar gelir. Bunlar tutsakları gözaltında tutarlar. Çalıştıracak işçi isteyenler, ihtiyaçları kadar adamı, 10, 20, 30, 40, 50 veya 100 tutsağı alır götürürler. • Bunlar inşaat işlerinde gereken kireç, kereste, taş gibi malzemeleri taşırlar. • Akşama doğru zavallı tutsak köleler yeniden hapisaneyeye getirilirler. • Oraya gelir gelmez, her biri yattığı yere koşar ve o gün zarfında neleri aşırılmayı başardığını gözden geçirir. • Zira bu adamlar ellerine geçirebildikleri demir parçaları, çivi, kurşun, tahta, ip, giysi gibi her şeyi alıp götürürler ve daha sonra bunları satarlar. • Hırsızlıkta en başarılı olan <i>Marioli</i>'ler bu işte en kârlı çıkarlar. • Zaten herkes birbirine hırsızlık yöntemlerini öğretir. • Hırsızlığın farkına varılsa bile, bir sorun çıkmaz, sadece suçüstü yakalananlar biraz tartaklanırlar, ama canlarına bir zarar verilmez.

* Doğrusu *andate* olmalıydı.

Seidel, s. 43-44	Lubenau, s. 259-260
<ul style="list-style-type: none"> • Akşam olunca veya güneş battıktan sonra Baruja tekrar ortaya çıkar ve seslenir: • “<i>O Christiani andate fora pigliate pani!</i>” Yani: “Hey, Hıristiyanlar, dışarı çıkın ve ekmeğinizi alın!” • Bunun üzerine herkes avluya çıkar. <u>Çeyrek saat</u> boyunca herkesin avluda dolaşıp temiz hava alma hakkı vardır. • Az sonra gene Barbuja seslenir: “<i>O Christiani andate dentro pigliate pani!</i>” Yani: “Ey Hıristiyanlar, içeri girin ve ekmeğinizi alın!” • Bunun üzerine zavallı Hıristiyanlar tekrar “<i>Bagnio</i>”ya dönerler ve kapıdan girerken her birinin eline iki parça ekmeğin sıkıştırılır. • <u>Ertesi güne kadar</u> küçük bir su testisi eşliğinde bu ekmeği yiyerek beslenecektir, • tabii eğer başının çaresine bakmanın daha iyi bir yolunu bulmazsa... 	<ul style="list-style-type: none"> • Güneş battıktan sonra <i>Barbuia</i> veya <i>Barbula</i> denilen görevli yeniden tutsaklara seslenir: • “Hey gâvurlar dışarı çıkın ve birer ekmeğinizi alın!” • Bunun üzerine tüm tutsaklar avluya çıkarlar, <u>yarım saat</u> boyunca orada dolaşmalarına ve hava almalarına izin verilir. • Zira içerisi berbat kokmaktadır. • Daha sonra <i>Barbula</i> gene seslenir: “Hey gâvurlar ekmeğinizi alın ve içeri girin!” • Bunun üzerine Hıristiyanlar <i>Bagnio</i>’ya girerler. Kapıda her birine iki somun ekmeğin verilir. • Bununla tutsak <u>ertesini günü</u> karnını doyuracak ve yanında su içecektir.- • Eğer çaldıklarını paraya çevirip ekmeğine katkı satın alabilirse, ya da arkadaşları bir ikramda bulunurlarsa, yaşamı biraz daha tat kazanır.

Tablo 2. *Seidel ve Lubenau’nun İstanbul’daki esir zindanları hakkında yazdıklarının karşılaştırılması*

Bu kısımda benzerlikler kadar farklılıklar da göze çarpmaktadır. Örneğin altı çizili iki zaman zarfı (*ertesini güne kadar / ertesini günü*) birbiriyle aynı anlamı taşımaz. Seidel’e göre 15 dakika olan avlu molası, Lubenau’nun cömertliğinden olsa gerek 30 dakikaya çıkmıştır. Ayrıca, Seidel’de hem İtalyanca, hem Almanca verilen cümleler, Lubenau’da sadece Almanca verilmiştir. Yukarıda incelenen paragraftan hemen sonra gelen kısımdaki İtalyanca ibare ise Lubenau tarafından değiştirilmiş, daha doğrusu yanlış aktarılmıştır. Seidel’deki orjinalinde “*O Christiani Dio voi dona buona sera, buona notte, sanita & liberta, a chi compagnia manca parla!*” kısmı Lubenau’da “Ey gâvurlar, Tanrı size iyi bir akşam, huzurlu bir gece, sağlık ve özgürlük nasip ede! Sakın fazla konuşmayın!” şeklinde çevrilmiştir. İlk cümlenin çevirisi doğru olmakla beraber, ikinci cümle Lubenau’nun İtalyanca *mancare* fiilini yanlış anlaması ve *parlare* fiiliyle birlikte anlamlandırmaya çalışmasından kaynaklanan bir hataya kurban gitmiştir. Oysa *mancare* fiili *a chi compagnia* kalıbıyla birlikte okunmalı ve doğru tercüme aynen Seidel’in de belirttiği gibi “yanındakilerden eksik olan biri varsa, konuşsun!” şeklinde olmalıdır. İtalyanca bildiğini iddia eden biri için oldukça basit bir hata! Gene de Seidel’in İtalyanca cümleleri tercüme

ettiği düşünülürse, Lubenau'nun neden bu tercümeğe güvenmediğini ve kendi tercümesini yapmaya giriştiğini anlamlandırmak zordur.

Seidel'in ve Lubenau'nun seyahatnameleri arasında bir başka benzerlik daha tespit etme olanağı buldum. Lubenau'nun eserinin 551. sayfasında taş kadirgalasında kürek çeken kölelerin çektiği eziyet üzerine yazdıkları, Osmanlı-Avusturya savaşının çıkmasıyla hapse düşmüş ve bu kadirgalarda kürek çekmek zorunda kalmış olan Seidel'in anılarının 49. ve 50. sayfalarında anlatılanlarla örtüşmektedir. Ancak bu sefer bir önceki örnekteki gibi iki metin birebir aynı değildir; Lubenau Seidel'in cümlelerini az biraz değiştirmiş ve aralara kendiliğinden bazı eklemeler yapmıştır.

Lubenau'nun tek yararlandığı kaynak Seidel değildir. Kendisinden on yıl kadar önce (1578-1581) gene bir elçilik vesilesiyle Viyana'dan İstanbul'a seyahat eden Würtembergli Protestan vaiz Salomon Schweigger'in metninden de yararlanmış gözükmektedir.²⁸ Örneğin, Schweigger'in eserinin 28. sayfasında anlatılan Osmanlı ve Avusturya askerlerinin sınırdaki dostça karşılaşması ve Türkçe, Hırvatça ve Macarca konuşarak birbirlerine tutsak olan yakınlarını sormaları Lubenau tarafından da aynı şekilde aktarılmıştır. Schweigger'in seyahatnamesi 1608 yılında basılmış ve okuyucular tarafından geniş bir ilgiyle karşılanmıştır. 1609, 1613, 1614, 1619, 1639, 1644 ve 1664 yıllarında yeniden basılmış, 1660, 1661 ve 1665 yıllarında da içinden bazı bölümler yayımlanmıştır. Demek ki Königsbergli seyyahın Schweigger'in anılarının 1628 yılına kadar yayımlanmış 5 edisyonundan birini elde etmiş olması oldukça muhtemeldir. Gene Lubenau'nun Galata'da bir taş üstünde gördüğü, topuz ve kalkan tutan bir kurt, onunla savaşan bir aslan, biri diğerinin sırtında iki çıplak insan, gövdesi kuşakla sarılmış bir fil ve başında hamam takkesi ile keman çalan yarı kadın yarı kartal bir varlıktan oluşan alegorik resim (s. 267), bir köle olarak Königsbergli ile aynı yıllarda İstanbul'da bulunan Michael Heberer'in anılarında da belirtilmektedir.²⁹ Heberer Lubenau'ya göre oldukça detaylı bir biçimde bu resmin sembolik çözümlemesini yapar; eserinde temsili bir gravür de bulunmaktadır. Gerek Heberer'in anlatısındaki detaylardaki zenginlik, gerekse Heberer'in eserinin Lubenau'nunkinden önce, 1610 yılında yayımlanmış olması, bize Lubenau'nun Heberer'in kitabını okuduğunu ve bu resimle ilgili pasajı özetleyerek kopyaladığını düşündürmektedir.

28 Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk, 1578-1581*, ter. Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004).

29 Michael Heberer von Bretten, *Osmanlı'da Bir Köle: Brettenli Michael Heberer'in Anıları: 1585-1588*, ter. Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003), s. 287-8.

O dönemde yazılmış ve Lubenau'nun erişebileceği seyahatnamelerin hepsinin sistematik bir incelemesini gerçekleştirme iddiasında değiliz; hatta yukarıda adı geçen eserlerin Lubenau'nun seyahatnamesi ile kapsayıcı bir karşılaştırmasını dahi tam anlamıyla gerçekleştirmedik. Zaten hiç değinmediğimiz diğer çağdaş seyahatname ve anılar da bulunmaktadır.³⁰ Ancak bu kadarı dahi Königsbergli eczacımızın ikincil kaynaklardan sadece coğrafya, antik tarih ve mimari üzerine bilgiler vermek için yararlanmadığını göstermektedir. Yazarın, gitmediği yerleri ve görmediği olayları bu eserlerdeki bilgilerden yararlanarak kendi tecrübelerinimişçesine anlatmaktan imtina etmediği aşıkardır.

Bir eczacı olduğu göz önüne alınırsa, bu tip kurgusal bir seyahatnamenin yazarın kendi meslekdaşları arasındaki saygınlığını arttıracak da bellidir. Dioskorides ya da Galen gibi hekimlerin ecza yapımında kullanabilecek çeşitli bitkileri kendi gözleriyle görüp incelemek amacıyla bir çok yeri gezdiğini bizzat Lubenau'nun kendisi belirtmektedir; ayrıca Galen'in gezileri sonunda topladığı "büyük bir hazine" ile Bergama'ya döndüğünü ve yazdığı kitaplarında bunları kullandığını da, kendisinin de benzer bir niyeti olduğunu gizlemeden belirtmekten geri durmamıştır (s. 24-5). Gezileri sırasında çok para kazanamadığından üstü kapalı olarak yakınsa da, ömrünün son demlerini geçirmekte olan Lubenau'nun eczacılık alanındaki tecrübelerini abartarak ve kariyerini cilalayarak kendisine bir iş aradığını düşünmemiz zor. Acaba eczacılık üzerine yazmayı düşündüğü bir kitabın promosyonunu mu yapmaktadır? Yoksa sadece arkasında saygın bir isim bırakmak gibi daha masum bir amacı mı vardır?

Her halükarda kendi açıklamalarından Lubenau'nun gezmenin önemine inandığı görülüyor. Kitabının önsözünde yolculuk yapmanın yararlarını 14 başlıkta (s. 25-30) anlatan yazarın bazen küstahça bir gururla anlattığı maceralarında kendisini şu ya da bu nedenle İstanbul'u ziyaret eden bir çok Avrupalı çağdaşından üstün gördüğü gözlemlenmektedir. Örneğin imparatorun haracını getirmek için gelen elçilik heyetindekileri, ülkede sadece 5-6 hafta kaldıkları ve hiçbir yeri görmeden döndükleri için hafife alır. Türkiye'ye gitmiş olanların çoğunun gördükleri hakkında hiçbir

30 Karl Nehring, *Adam Freiherrn zu Herbersteins Gesandtschaftsreise nach Konstantinopel. Ein Beitrag zum Frieden von Zsitvatorok* (München: R. Oldenburg, 1983), s. 168-170; Václav Vratislav, *Přihodi Václava Vratislava z Mitrovic* (Praha, 1977); İngilizce çevirisi için bkz. Wratislaw, *Baron Wenceslas*; Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, ed. Kemal Beydilli, çev. Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006), 2 cilt. Bu listeye Almanca olmayan bazı eserler de eklenebilir: Comte Théodore de Gontaut Biron, *Ambassade en Turquie de Jean de Gontaut Biron Baron de Salignac, 1605 à 1610. Correspondance diplomatique et documents inédits* (Paris: H. Champion, 1889); Ottaviano Bon, *Il serraglio del Gransignore*, ed. Bruno Basile (Roma: Salerno Editrice, 2002).

şey anlatamadıklarını ve başkalarının kitaplarına başvurmak zorunda kaldıklarını belirttiğinde ise yavuz hırsız olarak ev sahibini bastırmış durumdadır. Üstüne üstlük bu ziyaretçilerin acemiliğinden yararlanmaktan ve bunlara Osmanlılar'a özel ufak tefek hatıra eşyaları satıp para kazanmaktan kendisini alamamaktadır.

Amacı her neyse, kitabın ölümünden 50 yıl sonra basılması Lubenau'nun buna ulaşamadığını gösteriyor. Tabi seyahatnamenin Akdeniz kısmının gerçek olmaması bu kısımda yer alan bir çok ilginç bilgidan yararlanmamızı önlemektedir. Kendi ilgi alanlarını doğrultusunda, özellikle Lubenau ile Uluc Hasan Paşa arasında geçen diyalogların özellikle bir mühtedinin fikir dünyasını yansıtmaları bakımından çok değerli olabileceği kanaatindeyim (s. 557-8). Bu yüzden bütün dinleri çok iyi bildiğini iddia eden Uluc Hasan Paşa'nın ilginç fikirlerini aktarmadan geçemeyeceğim. Bu Venedikli mühtediye göre, kendisini cezaı hak edecek eylemlerden uzak tuttuğu takdirde, herkes kendi dininde esenliğe erişebilmektedir. Öbür dünyadaki yaşam diğer tüm kentleri geride bırakan büyük bir şehirde yaşamak gibidir; kimisi 1, kimisi 5, kimisi ise 100 mil uzaklıkta yaşasa da, herkes er geç bu kente varacaktır. Bu ilginç görüşlerini “[d]inlerden hangisinin esenliğe daha çabuk ulaştıracağını kim bilebilir?” diye sorarak ve tüm dinleri dikkatli inceledikten sonra bunların arasındaki tartışmaları gereksiz gördüğünü belirterek tamamlaması, eğitimsiz bir korsanın böyle eklektik ve belki de senkretik bir din anlayışına sahip olmasını göstermesi bakımından çok ilginç olabildi. Lubenau'nun Akdeniz'de Uluc Hasan Paşa ile seyahat etmediği düşünülürse, yukarıdaki görüşler Kapudan-ı Derya'dan çok, Königsbergli eczacıya ait olmalıdır. Ancak gene de bu pasajı İstanbul'da gördüklerinin tesiriyle kaleme almış olabileceğini farzederek, Lubenau'nun Osmanlı başkentindeki kozmopolit yapıdan etkilenerek böyle bir tahlilde bulunduğu ya da bu görüşte olan başka mühtedilerle haşır neşir olduğu spekülasyonunu yapabiliriz. Uluc Hasan Paşa'nın eklektik din anlayışına yakın bir görüş beyan eden başka bir mühtedinin Seidel'in anılarındaki varlığı bu son ihtimali güçlendirdiği gibi, bir kez daha Lubenau'nun Seidel'den okuduğu bu pasajı bir şekilde Uluc Hasan'a uyarlayıp uyarlamadığı sorusunu akla getirir. Seidel'in İstanbul'da rastladığı eski bir Protestan olan Dr. Valentinus ihtida ettiği için hiç pişman olmadığını, dinini değiştirerek eskisinden daha muteber olduğunu ve Osmanlı Sultanı'na Luther'in dinini tanıttığını söylemektedir (s. 70). Müslüman olduğu halde Osmanlı Sultanı'na Protestanlığı tanıtmaktan vazgeçmeyen Dr. Valentinus'un din değiştirmesi manevi bir dönüşüm ve ruhani bir yolculuğun sonucu olmaktan ziyade, pratik nedenlerle gerçekleşmiş gözükmekte³¹ ve bu Lutherci doktorun dinler

31 Pratik nedenlerle din değiştiren mühtedilere bir çok örnek verilebilir. Yakın bir zamanda Eric Dursteler'in Akdeniz'in bir çok limanındaki arşivlerde titiz bir çalışma yaparak hayatlarını detaylı bir şekilde incelediği mühtedi kadınlar bunlara güzel bir

arasındaki farkları pek de fazla önemsemeyen bir anlayışa sahip olduğu izlenimi ortaya çıkmaktadır. Lubenau'nun Uluc Hasan'a bu lafları söyletmiş olmasının bir başka nedeni de, Osmanlı İmparatorluğu ya da İstanbul'da gördüklerinden tamamen bağımsız bir şekilde, Katolik ve Protestanlar arasındaki bir din savaşı olan 30 Yıl Savaşları sırasında kaleme aldığı eserinde okuyucu kitlesine bir mesaj vermek istemesi olabilir.

Sonuç

Osmanlı kaynaklarıyla beraber okuduklarında çok ilginç bilgiler içermeye potansiyeline sahip olsalar da, Osmanlı İmparatorluğu üzerine gözlemlerini yazan Avrupalı seyahatçıların anlatıları dikkatle okunmalıdır. Bu tip eserlerin dönemin kültürel modaları ve edebi akımlarının yanı sıra, bu literatürün hitap ettiği okuyucu kitlesinin tercihleri göz önüne alınmadan kullanılması bazı sakıncalar doğurabilmektedir. Burada rastlanılan bilgilerin dönemin ana kaynaklarıyla çapraz okumaya tabi tutulup belirli bir süzgeçten geçirilmesi şarttır. Aksi takdirde, yukarıda da açıkça görülebileceği gibi, çok basit bir coğrafya bilgisiyle bile ortaya çıkarılabilecek ve eserin kurgusal olduğunu kanıtlayacak birçok fahiş hata rahatlıkla gözden kaçabilmektedir. Bu da bize göstermektedir ki, ne kadar işinin ehli tercümanlar tarafından çevrilmiş olursa olsunlar, bu tip eserlerin uzman bir tarihçi tarafından bir metin kritiğine (*édition critique*) tabi tutulduktan sonra basılması gerekmektedir.

Muteber bir seyahatnamenin en azından bir kısmının masa başında üretildiğini göstermeye ve bu eseri kullanarak analiz yapacak ve tez inşa edecek tarihçileri uyardırmaya çalıştığımız makalemizde, Lubenau seyahatnamesinin diğer kısımlarının

---

örnektir. Eric Dursteler, *Renegade Women: Gender, Identity, and Boundaries in the Early Modern Mediterranean* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2011); Türkçe tercümesi için bkz. *Dönme Kadınlar: Toplumsal Cinsiyet, Kimlik ve Sınırlar*, çev. Deniz Koç (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2013). Benzer bir şekilde Christine Isom-Verhaaren da XVI. yüzyıl Avrupası'nda ihtida ile siyasi sadakat arasındaki yakın ilişkinin altını çizmiş ve ihtidanın bazı durumlarda vicdani değil, siyasi bir karar olduğunu belirtmiştir. A.g.y., "Shifting Identities: Foreign State Servants in France and the Ottoman Empire," *Journal of Early Modern History*, 8/1-2 (2004), s. 115-117. Son olarak, José Alberto Rodrigues da Silva Tavim, Portekiz Yeni Hristiyanlarının (*christão-novo*) şartlara göre nasıl Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık arasında kolayca gidip geldiklerini ve kimliklerini değiştirdiklerini göstermiştir. A.g.y., "Portuguese New Christians in the Turkish 'Carrefour' between the Mediterranean and the Indian Ocean in the Sixteenth Century: Decentralization and Conversion," *Journal of Early Modern History*, 17 (2013): 561-584.

(İstanbul gözlemleri, Viyana-İstanbul yolculuğu, Bitinya bölgesinde yaptığı seyahat) sahil olup olmadığı konusunda kesin bir hüküm vermekten imtina ettik. Seyahatnamenin bu kısımları akademik ilgi alanımızın dışında kaldığından, aynı dönemde yazılmış diğer seyahatname ve anılarla yukarıdakinden daha etraflı bir karşılaştırma gerektirecek böyle bir çalışmayı da başkalarının yapacağını umuyoruz. Lubenau'nun şu XVIII. yüzyıl'ın meşhur şömine seyyahlarının (*fireside traveller*)³² bir önceli olup olmadığı sorusu böyle bir çalışma kaleme alınana dek cevapsız kalacaktır.

50 günde devr-i Bahr-ı Sefid: Königsbergli Lubenau'nun kadirgayla imtihanı

Öz ■ Bu makalede 1587-1588 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret eden Reinhold Lubenau'nun seyahatnamesindeki Akdeniz yolculuğunun gerçeklere dayanmadığı ve kurgusal olduğu iddia edilmektedir. Makalenin ilk kısmında, 50 günde 6.748 deniz mili yol alarak Akdeniz'i baştan sona dolaştığını iddia eden Lubenau'nun yolculuğunun dönemin kadirga teknolojisi, ortalama hızları ve seyrüsefer adetleri gözönüne alındığında gerçek olamayacağı tablo ve harita eşliğinde gösterilmeye çalışılacaktır. Aynı zamanda Lubenau'nun eşlik ettiğini iddia ettiği Osmanlı donanmasının hiç de öyle baştan sona Akdeniz'i dolaşmadığı, aksine Doğu Akdeniz'den ayrılmadan, çok daha kısa bir mesafe katederek İstanbul'a döndüğü arşiv belgeleriyle kanıtlanacaktır. Makalenin ikinci kısmında ise Lubenau'nun seyahatnamesine neden böyle hayali bir yolculuk eklemeye ihtiyacı duyduğu hakkında fikir yürütülecektir.

Anahtar kelimeler: Reinhold Lubenau, seyahatname, yalancı seyyahlar, Avrupa ve Doğu, Osmanlı donanması, kadirga, Uluc Hasan Paşa.

Kaynakça

Arşiv kaynakları

Archivio di Stato di Venezia, *Senato Dispacci Costantinopoli*, filza 28

Archivio di Stato di Venezia, *Capi del Consiglio dei Dieci, Lettere di Ambasciatori*, busta 3

Archivio di Stato di Venezia, *Consiglio dei dieci, Parti Secrete*, registro 11

Archivio di Stato di Venezia, *Consiglio dei dieci, Parti Secrete*, filza 20

32 En meşhurları şüphesiz Daniel Defoe ve Chateaubriand olan bu seyyahlar ve eserleri için bkz. Adams, *Travelers*, s. 80-131.

Basılı kaynaklar

- Adams, Percy G.: *Travelers and Travel Liars, 1660-1800*, Berkeley ve Los Angeles: University of California Press, 1962.
- Arıkan, Zeki: “Şeyhülislâm Zekeriyya Efendi’nin İstanbul sayımı (985/1577-1578),” içinde *Tarih boyunca İstanbul semineri, 29 Mayıs-1 Haziran 1988, Bildiriler*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1989, s. 39-57.
- Baer, Marc David: *Honored by the Glory of Islam: Conversion and Conquest in Ottoman Europe*, Oxford ve New York: Oxford University Press, 2008.
- Bennassar, Bartolomé ve Lucile Bennassar: *Les chrétiens d’Allah: l’histoire extraordinaire des renégats, XVIe et XVIIe siècles*, Paris: Perrin, 2006.
- Biron, Comte Théodore de Gontaut: *Ambassade en Turquie de Jean de Gontaut Biron Baron de Salignac, 1605 à 1610. Correspondance diplomatique et documents inédits*, Paris: H. Champion, 1889.
- Bon, Ottaviano: *Il serraglio del Gransignore*, ed. Bruno Basile (Roma: Salerno Editrice, 2002).
- Bretten, Michael Heberer von: *Osmanlı’da Bir Köle: Brettenli Michael Heberer’in Anıları: 1585-1588*, ter. Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003.
- Dávid, Géza: “Maximilian Brandstetter’in İstanbul yolculuğu, 1608-1609,” içinde Feridun Emecen ve Emrah Safa Gürkan (ed.), *Osmanlı İstanbulu: I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler*, İstanbul 2014.
- Dursteler, Eric: *Renegade Women: Gender, Identity, and Boundaries in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2011.
- Dursteler, Eric: *Dönme Kadınlar: Toplumsal Cinsiyet, Kimlik ve Sınırlar*, çev. Deniz Koç, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Gerlach, Stephan: *Türkiye Günlüğü*, ed. Kemal Beydilli, çev. Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006, 2 cilt.
- Guilmartin, Jr. John Francis: *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century*, London: Cambridge University Press, 1974.
- Isom-Verhaaren, Christine: “Shifting Identities: Foreign State Servants in France and the Ottoman Empire,” *Journal of Early Modern History*, 8/1-2 (2004), s. 109-134.
- Lubenau, Reinhold: *Beschreibung der Reisen de Reinhold Lubenau*, ed. W. Sahm, 2 cilt, Königsberg: Ferd. Beyers Buchhandlung, 1912-1930.
- Lubenau, Reinhold: *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi: Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589*, ed. W. Sahm, çev. Türkis Noyan, 2 cilt, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.
- Minkov, Anton: *Conversion to Islam in the Balkans: Kısve Bahası Petitions and Ottoman Social Life, 1670-1730*, Leiden: Brill, 2004.
- Nehring, Karl: *Adam Freiherrn zu Herbersteins Gesandtschaftsreise nach Konstantinopel. Ein Beitrag zum Frieden von Zsitvatorok*, München: R. Oldenburg, 1983.

- Pedani, Maria Pia: *In Nome del Gran Signore: Inviati Ottomani a Venezia dalla Caduta di Costantinopoli alla Guerra di Candia*, Venezia: Deputazione Editrice, 1994.
- Pryor, John H.: *Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş: Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler*, çev. Füsün Tayanç ve Tunç Tayanç, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.
- Rodgers, William Ledyard: *Naval Warfare under Oars, 4th to 6th centuries: A Study of Strategy, Tactics and Ship Design*, Annapolis: Naval Institute Press, 1940, yeniden basım, 1986.
- Schweigger, Salomon: *Sultanlar Kentine Yolculuk, 1578-1581*, ter. Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.
- Taşkaya, Arzu Baykara: "Reinhold Lubenau Seyahatnamesi: Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589," *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII/2 (2013), s. 618-620.
- Tavim, José Alberto Rodrigues da Silva: "Portuguese New Christians in the Turkish 'Carrefour' between the Mediterranean and the Indian Ocean in the Sixteenth Century: Decentralization and Conversion," *Journal of Early Modern History* 17 (2013), s. 561-584.
- Yerasimos, Stephane: *Les voyageurs dans l'Empire Ottoman (XIV-XVI siècles): bibliographie, itinéraires et inventaire des lieux habités*, Ankara: Société Turque d'Histoire, 1991.
- Villain-Gandossi, Christiane: "Les Dépêches Chiffrées de Vettore Bragadin, Baile de Constantinople (12 Juillet 1564 – 15 Juin 1566)," *Turcica* X (1978), s. 52-106.
- Wratislaw, A. H.: *Adventures of Baron Wenceslas Wratislaw of Mitrowitz*, London: Bell and Daldy, 1862.